

Stichting Heemkunde Heer

't Aörke is een kwartaaluitgave onder verantwoordelijkheid van: Stichting Heemkunde Heer.

Redactieadres:
Hoogveerlinxstraat 113,
6211 AP Maastricht.

Redactie 't Aörke:
G. Eggen (telefoon 043 - 356 07 21 fax 043 - 356 07 22)
P. Wetzels (telefoon 043 - 321 92 37)

Abonnementen:
€ 9,50 per jaar bij vooruitbetaling te voldoen.
Losse nummers € 2,70 (voor zover beschikbaar)
N.B. Bij verzending per post wordt de prijs verhoogd met portokosten,
afhankelijk van bestemming.

ISSN 1388-8471

Tekening voorpagina: Bèr Heuts.
Naamgever van 't Aörke: Sjr Wijts.

Stichting Heemkunde Heer
Inschrijvingsnummer Kamer van Koophandel: 14.058.332
Postbank 807 33 90
Bank: 89.66.34.248

Het bestuur van de Stichting:
W. Eggen, voorzitter (telefoon 043 - 361 24 05)
P. Wetzels, secretaris (telefoon 043 - 321 92 37)
G. Kickken, penningmeester (telefoon 043 - 362 34 89)

't Aörke 19 - april 2003

Inhoud:

<u>Pag.</u>	<u>Onderwerp:</u>
1	Inhoudsopgave.
2	Van de redactie.
3	De vergaderplaatsen van de schepenen van Heer.
7	De Prijs van de gemeente Heer.
9	Het Kapittel van St. Servaas (inleiding)
10	Het Kapittel van St. Servaas (naar Dr. Edm. Jaspar)
18	Foto mandolineclub Heer.
20	"Impulsief, buig en oppervlakkig..."
23	Een merkwaardige bult in Scharn.
27	Afbeelding van Romeinse villa Backerbosch te Heer.
28	Mijnheer de redacteur, -1-
30	Mijnheer de redacteur, -2-
32	De financiering van de nieuwe kerk.
35	Vaste...

Van de redactie.

Geachte lezers:

Door een samenloop van omstandigheden zijn we met dit nummer (veel) te laat. Hiervoor onze excuses.

De onderwerpen in nummer 19 zijn verdeeld over een lange periode:

Uit de Romeinse tijd het artikel over een graftombe in Scharn.

Uit de middeleeuwen een poging om wat meer te weten te komen over het ontstaan van het kapittel van St. Servaas. Uit diezelfde periode (en daarna tot aan de zogenaamde Franse tijd) een artikel over de vergaderplaatsen van de schepenen.

Uit de vorige eeuw: enkele artikelen over de bouw van de kerk in Heer bijna honderd jaar geleden; een momentopname van de gemeente Heer tijdens de Tweede Wereldoorlog en de na-oorlogse "Prijs van Heer".

Het in dialect geschreven artikel "Vaste..." gaat ook terug in de tijd, of is het voor sommigen een vooruitblik op de toekomst? Oordeelt u zelf.

Nogmaals onze excuses voor de vertraging.

Redactie.

De vergaderplaatsen van de schepenen van Heer.

(Bèr Eggen)

De dorpen Heer en Keer, die tot in de Franse tijd een eenheid vormden, behoorden tot 1794 tot de elf schepenbanken van het kapittel van Sint Servaas. Elke schepenbank beschikte over een schepencollege. Een groep van ongeveer zeven personen die niet alleen een belangrijke stem had in het bestuur van de bank, maar tevens optraden als rechtscollege. De romantische voorstelling van een schepen college dat in de buitenlucht haar zittingen hield zal, oorspronkelijk, wellicht ook in Heer hebben bestaan. Maar in tegenstelling tot warmere streken is men in het regenachtige en winderige gebied waarin wij ons hier bevinden, al snel op zoek gegaan naar een beschutte plaats.

In 1534 werden in Heer de zittingen van het schepencollege op twee locaties gehouden: in de openlucht aan de kerk en in het panhuis. Het panhuis of bierbrouwerij was gelegen aan de kruising Oude Molenweg, Keerderstraat in het dorp Scharn. In 1581 is voor het eerst sprake van het *kapittelhuis*, een door het kapittel van Sint Servaas speciaal voor het houden van zittingen van het schepencollege ingericht onderkomen als opvolger van de zittingsplaats aan de kerk, gelegen in de Kruisstraat in het dorp Heer.

Op een overzichtskaart van de belegering van Maastricht door Frederik Hendrik in 1632, staan in Heer enkele gebouwen getekend. Twee daarvan zijn herkenbaar als de kerk en de Burght. Daartussen staat, als enigste, een klein huisje afgebeeld. Natuurlijk is hierbij de wens de vader van de gedachte, maar als op deze kaart alleen de belangrijke gebouwen van het dorp werden afgebeeld, dan moet dat kleine huisje wel haast het kapittelhuisje zijn.

De zittingen in het *panhuis* (de brouwerij) Scharn werden gestaakt nadat in juni 1663 de inwoners van de schepenbank daarom hadden verzocht. Hierdoor bleef in de schepenbank Heer en Keer slechts één plaats over waar doorgaans de zittingen van de schepenen plaats vonden: het Kapittelhuis in de Kruisstraat te Heer. Deze vergadering was ook nog onder andere namen bekend. Zo treffen wij het in 1756 aan

als: *camerhof* van het kapittel van Sint Servaas en in de jaren 1788-92 is de benaming *gerichtscamer* in gebruik. De plattegrond van het kapittelhuisje staat aangegeven op een kaart, waarop de belegering van Maastricht in 1748 door de Fransen is weergegeven.

Op 28 oktober 1794 werd Maastricht door revolutionaire Franse troepen ingenomen hetgeen voor Heer betekende dat de revolutionaire ideeën ook daar werden ingevoerd. Voor het kapittelhuis brak nu een periode van grote onzekerheid aan. Vanuit Parijs werd een geheel nieuwe wetgeving ingevoerd waaronder onder andere op 19 december 1794 de schepenbanken, met hun eigen rechtspraak, werden opgeheven. De schepenkamer van Heer en Keer die hierdoor ook haar betekenis dreigde te verliezen bleef nog geruime tijd als zodanig in gebruik.

Pas op 30 januari 1796 passeerde de laatste acte voor het college van schepenen van het 'gerecht der heerlijkheid en bank van Heer en Keer'. Een half jaar later, op 17 juni 1796, werd een wet uitgevaardigd die bepaalde dat de municipaal agent het oude schepenbankarchief moest blijven beheren. Waarschijnlijk bevond dat archief zich in Heer nog op de plaats waar het zich steeds had bevonden, namelijk in het kapittelhuis. Het inmiddels niet meer voor openbare doeleinden gebruikte kapittelhuis werd nu bewoond door Joseph Lenaerts en zijn vrouw Maria Pieters die het van het kapittel huurden. Of het huisje ook al eerder bewoners kende is niet bekend.

Het kapittelhuis in de Kruisstraat bleef tot 2 januari 1798 eigendom van het Sint Servaaskapittel. Op die datum werd in het Departement van de Nedermaas, waartoe Heer behoorde een wet ingevoerd, waarbij alle seculiere kapittels in bezette gebieden werden opgeheven. Het kapittelhuis kwam hierdoor als nationaal domein aan de Franse staat, met de bedoeling het aan een particulier te verkopen.

Als op 13 maart 1798 de verkoop van het kapittelhuis in de gemeente Heer wordt aangekondigd, gebeurt dat met de volgende omschrijving: ... zes bunders en drie groot roedes & de voormalige justitie [gelegen] in de vermelde gemeente, geëxploiteerd door de burger Chr. Pieters, zonder pachtcontract, voor een bedrag van 299 gulden en 12 stuivers.

In beslag genomen onroerende goederen schijnen in de voormalige banken van Sint Servaas meestal te zijn verkocht aan familieleden van bestuursambtenaren, municipale agenten en burgemeesters. Het heeft er alle schijn van dat dat ook hier het geval is geweest. Op 3 april 1799 maakte Pieter Pieters, wonende in de Kerkstraat te Heer, deel uit van de gedelegeerden van Heer. Hij was broer van de eerste municipaal agent van Heer en exploitant van het kapittelhuis in 1798, Christiaan Peters. Op 8 mei 1799, in het register ten behoeve van de venster en deur belasting en in de matriculen van de grondbelasting van 12 april 1801 vinden wij het huisje terug. Pieter Pieters is er voor tweedeerde eigenaar van en zijn zwager Joseph Lenaerts (die er woonde) voor eenderde. Opmerkelijk detail is dat van de koop geen akte is gevonden. Op 17 februari 1800 laat Napoleon de gemeentes, in hun huidige opzet, oprichten en op 23 september 1801 blijkt dat het voormalige schepenbankhuis meteen weer als het 'bestuurscentrum' in ere was hersteld. Aangezien in Heer eeuwen lang het huis als *kapittelhuis* c.q. *gerichtscamer*, had dienst gedaan was het voor de nieuwe gemeente een logische stap om het gemeentehuis juist daar onder te brengen. Overigens lag daar ook nog steeds het oude schepenbankarchief opgeslagen. De gemeente betaalt afwisselend aan Pieter Pieters en zijn zwager Joseph Lenaerts van 1801 tot en met 1808 de huur van het '*gemeentehuis of chambre communale*'. Dat het gebouwtje ook daadwerkelijk werd gebruikt als gemeentehuis blijkt uit de rekeningen uit 1802 voor levering aan de gemeente Heer en Keer van een aantal vrachten steenkool ten behoeve van het bureau van het '*maison communale*' of '*marie*'. Het huisje aan de Kruisstraat bleef een gemeentelijke functie vervullen tot in 1807 toen betalingen werden stop gezet. Voor de korte duur van het huurcontract lijkt een zeer voor de hand liggende verklaring te bestaan. Toen het voor de uitgebreide Franse administratie al snel te klein bleek, koos men eieren voor zijn geld en werd het door de gemeente afgestoten. Het huisje bleek voorlopig nog eigendom van de familie Pieters en kreeg in 1842 de kadastrale omschrijving Heer, sectie A, nr. 1519. Hierdoor weten we dat het gelegen was aan de Kruisstraat op nummer 20 te Heer en dat het de grondmaten had van vijf (aan de straatkant) bij zes meter. Aan de oost zijde lag een smalle strook grond

die bij het perceel behoorde en waaruit wij kunnen concluderen dat aan die zijde de ingang zat. In 1891 werd het huisje afgebroken in verband met nieuwbouw op dezelfde plaats.

Het boerderijtje op de Noordwesthoek van de kruising Keerderstraat en Molenweg worden nog steeds aangeduid met de naam Pannehuyske. Maar wij hebben niet kunnen nagaan wat aan dat gebouwtje nog uit de periode van voor de Franse Revolutie stamt.

Dit artikel is mede gebaseerd op de volgende literatuur;

- J.M. van de Venne, *Geschiedenis van Heer*. - Heer, 1957
- H. van Hall, *Een Limburgse gerechtsroede*. In: *Achter de Minderbroeders: opstellen over bijzondere voorwerpen van het Rijksarchief in Limburg*, (Publicaties van het Rijksarchief Limburg;4). - Maastricht 1997, p. 59-69
- Sigismund Tagage, *De laatste jaren van het Onze Lieve Vrouwekapittel te Maastricht*. In: *Campus liber*, (Werken uitgegeven door het LGOG;8). - Maastricht 1982, p. 354 - 369.
- H. Kamphuis, *De invoering van wetgeving in het Franse departement Nedermaas gedurende het eerste Directoire: inleiding en registerlijst van afgekondigde rechtsvoorschriften 1 oktober 1795-19 maart 1797*, (Publicaties van het Rijksarchief Limburg; 1). - Maastricht, 1995.

De Prijs van de gemeente Heer

(Ellen Stevens)

Iedereen heeft tijdens een wandeling door Heer wel eens een beeldhouwwerk gezien. Sommige zijn duidelijk te zien, andere vergen iets meer inspanning en moeten achter gesloten deuren gezocht worden. Wat echter bijna niemand meer weet is hoe die werken hier in Heer gekomen zijn.

Het verhaal begint bij de oprichting van de Jan van Eyck Academie te Maastricht in 1948. Deze academie voor beelden kunstenaars benaderde de gemeente Heer elk jaar voor financiële ondersteuning, te weten, een bedrag van een cent per inwoner van Heer. De eerste jaren maakte de gemeente telkens 50 gulden over. Op 25 augustus 1953 besloot de gemeenteraad van Heer echter een prijs in te stellen voor de best afgestudeerde leerling van de Jan van Eyck Academie, waarbij de raad zich het recht voorbehield zelf de studierichting toe te wijzen (hetgeen meestal de afdeling beeldhouwen was). De prijs bedroeg vijfhonderd gulden, waarvoor het uitvoeren van een opdracht van de gemeente als tegenprestatie verwacht werd. Een speciale jury bestaande uit de voorzitter van het abiturëntenexamen, een vertegenwoordiger van de Academie te Amsterdam en een vertegenwoordiger van een buitenlandse academie selecteerde de winnaar. De jury kon eventueel nog uitgebreid worden met twee leden, die in het artistieke milieu erkend en gewaardeerd waren.

De Prijs van Heer werd vanaf 1954 (en voor 1953 met terugwerkende kracht) elk jaar tot en met 1964 uitgereikt. Op voorstel van het bestuur van de Jan van Eyck Academie vond in 1965 en 1966 geen toekenning plaats. Sinds enkele jaren was namelijk ook in de gemeenten Maastricht, Sittard en Valkenburg een dergelijke prijs ingesteld. Het bestuur kwam met het voorstel de gelden, aan de prijs verbonden, te reserveren en in het vervolg een maal per drie jaren uit te keren. Men maakte zo eveneens een einde aan de verkapte vorm van onbetaalde opdrachten. Alleen Maastricht bleef jaarlijks een prijs toekennen, vanwege de veronderstelling dat zij als eerste deze prijs hadden toegekend. Middels een brief van B&W aan het bestuur van de academie werd echter mel-

ding gemaakt van het feit dat niet Maastricht maar Heer de eerste gemeente was waar deze prijs werd uitgereikt.

In 1970, het jaar van de naderende annexatie, werd het ontmoetingscentrum "Aen de Wan" gebouwd. De gemeenteraad van Heer besloot dat het gemeenschapshuis voor de toekomst een herinnering aan deze prijs kon herbergen. Van het besluit van 1965 werd afgeweken en er werden drie winnaars uit drie verschillende disciplines gekozen, namelijk de schilderskunst, grafische kunst en experimentele vormgeving. De annexatie maakte een einde aan de Prijs van Heer.

Vanaf 1953 kregen de volgende kunstenaars een opdracht voor een kunstwerk voor de gemeente Heer:

- Dries van Engelen (1953)
- Frans Gast (1954)
- René Nijssen (1955)
- Wim Rijvers (1956)
- Agnes Motké (1957)
- Hub Quadvlieg (1958)
- Annemarie Leenders-Custers (1959)
- Mathias Camps (1960)
- Paulus Reinhard (1961)
- Gerard Schoffelen (1962)
- Thomas Rodr (1963)
- Mieke Frehe (1964)
- Frans Vos (1967)
- Ted Janssen, Ben Remkes en Dries Wiecherink (1970).

In de toekomstige Äörkes zal uitgebreider op de kunstenaars en hun werken worden in gegaan.

Het Kapittel van St. Servaas

(Ger Eggen)

Dit Kapittel is voor de geschiedenis van de dorpen Heer, Keer en Scharn van enorm belang. Immers tot aan de inval van de Fransen aan het einde van de 18e eeuw werd de heerlijkheid Heer eeuwenlang bestuurd vanuit het kapittel. Bestuurd in die zin dat het Kapittel de Rijproost, Schout en Schepenen en andere "ambtenaren" benoemde. Het kapittel bezat rechten (tienden) in Heer, Keer en Scharn en had er ook veel bezittingen, landerijen en gebouwen zoals o.a. de Burght.

Een kapittel is een college (= samengesteld, meerdere personen) van geestelijken (= dienaren van de kerk in algemene zin). Er is weinig of niets bekend hoe dit Kapittel is ontstaan en hoe o.a. de bank Heer in het bezit is gekomen van dit Kapittel. Bruikbare informatie trof ik aan in een boek van Dr. Edm. Jaspar *1). De historicus Dr. Edm. Jaspar kreeg, volgens de inleidende toelichting in zijn boek, in 1932 het verzoek van Pastoor Brune, om in een nieuw te verschijnen, 14-daagse uitgave "Veritas", dat gratis in Maastricht verspreid zou worden, of hij een vaste rubriek voor zijn rekening wilde nemen, waarin hij zijn stadsgenoten iets meer zou vertellen over de geschiedenis van Maastricht. De rubriek zou heten "Kint geer eur eige stad?". Na ongeveer tien artikelen werd hem gevraagd waarom hij er geen boek over liet drukken, hetgeen in 1936 is gebeurd. Het boek is geschreven in het Maastrichts en door mij vertaald in het Nederlands. De voetnoten heb ik samengesteld. De beschrijving over het Kapittel van St. Servaas treft u in genoemd boek aan vanaf pagina 246 van het genoemde boek.

*1) "Kint geer eur eige stad?". Van Dr. Edm. Jaspar. Een gezamenlijke uitgave van Ten Hagen Den Haag en Boekhandel Veldeke te Maastricht. Maastricht 1936 (1e druk) 1960 (2e druk).

Het kapittel van St. Servaas, dat beroemde en machtige lichaam, dat eeuwenlang zo'n grote rol heeft gespeeld en waarvan de lotgevallen met die stad zo nauw verbonden zijn geweest. Over het ontstaan en de originele samenstelling van dit kapittel zijn ons geen aparte bijzonderheden bekend, maar niets wijst erop dat het een en ander zou hebben afgeweken van hetgeen ons omtrent andere kapitelen uit oude tijden bekend is.

Een kapittel droeg vanaf het begin af nagenoeg het karakter zoals een kathedraal kapittel van tegenwoordig dat nog heeft, namelijk dat van een college van priesters en diakens, door de bisschop uit de meest waardige geestelijken van een diocees gekozen. Zij vormden het "*presbyterium*" oftewel de gewone raad van de bisschop. Enige van die priesters, die voornamelijk belast waren met de opleiding en het onderwijs van de jonge "clercken", werden meesters of "doctors" genoemd. In die tijd, toen de beschaving nog heel primitief was en de mensen regelmatig door barbaarse stammen werden bedreigd, vond men het veilig en raadzaam zowel de leden van het kapittel alsmede de "clercken" in gemeenschap te laten samenwonen. Zo zien wij dan ook dat de bisschoppen, toen de kerk een beetje tot rust was gekomen, ijverig werkte om dat gebruik overal in te voeren.

In het begin van de vijfde eeuw schreef *Sint Augustinus* aan de "clercken" van zijn diocees regels voor, zoals aan de kloosterorden. Veel bisschoppen in Afrika volgden zijn voorbeeld, maar aan deze kant van de Middellandse Zee was de wereldse geestelijkheid nog niet aan een dusdanig regime onderworpen. *Gregorius van Tours* vertelt ons echter in zijn "*Historia Francorum*", dat *Bodinus*, een van zijn voorgangers in het bisdom Trier de gemeenschappelijke tafel voor de kanunniken invoerde. Nu wordt het als vrij zeker aangenomen, dat in die tijd de naam: kanunnik" gegeven werd aan alle geestelijken, zonder onderscheid, die niet tot een kloosterorde behoorden *)

*) Wolters Handwoordenboek (Koenen) over kanunnik: Wereldlijke geestelijke die lid is van een kathedraal kapittel. Vervolgens wordt wereldlijk in dit verband verklaard als niet geestelijke. De kanunniken waren dus geen priesters, d.w.z. niet gewijd.

Sinds de 6e eeuw vinden wij in Frankrijk veel voorbeelden van gemeenschappelijke eet- en slaapzalen voor de wereldse geestelijkheid. Of St. Monulphus dat ook hier al voor zijn priesters heeft ingevoerd is ons onbekend, maar zeker is dat sinds de 8e eeuw alle geestelijken, die aan kathedrale kerken in ons land, verbonden waren aan het leven in een gemeenschap waren onderworpen.

De bisschop van Metz, Chrdoganous, stelde voor die manier van samenleven statuten op, in het begin echter alleen voor de geestelijken van zijn eigen kathedraal. Die statuten, ontleend aan de regels van St. Benedictus, gedeeltelijk aan de "canons" *) van verschillende kerkvergaderingen, verschilde vooral daarin van de kloosterregels, dat ze geen plechtige gelofte vereisten; degenen die zich aan die statuten onderworpen, deed geen afstand van zijn eigen persoonlijkheid en ook niet van zijn goederen. Toch waren die voorschriften vrij streng: men at aan dezelfde tafel en sliep in dezelfde zaal; de tijd werd verdeeld over godvruchtige oefeningen, studie en vaak ook met handwerk; de kleren werden verstrekt door de communiteit en de jonge "clercken" droegen hetgeen door de ouderen werd afgelegd; wie naar buiten ging moest 's avonds voor het begin van de "completen" *) terug zijn, zoniet volgden zware straffen.

Hoe langer hoe meer gingen de bisschoppen ertoe over, die disciplines onder hun priesters in te voeren, totdat Pepijn de Korte ze verplicht stelde voor het gehele Franse rijk. Karel de Grote zorgde er voor dat ze streng werden nageleefd, terwijl het Concilie van Mainz in 818 en het 3e Concilie van Tours de regel van de bisschop van Metz bevestigde. Ofschoon de regel eerst werd toegepast op de geestelijkheid van de kathedralen, werd zij al snel ingevoerd bij andere kerken, waarvan de inkomsten het toelieten, een grotere priestergemeenschap te onderhouden. Op die manier ontstonden *collegiale kerken*.

*1) Wetten, regels of richtsnoeren inzake geloofsregels.

*2) Laatste van een serie dagelijkse gezangen in een klooster op vaste tijden (Bijvoorbeeld: Vespers 's middags)

Later heeft men deze colleges of gemeenschappen *kapittels* gaan noemen. Omdat bij het samenzijn in de refter *1) en bij andere bijeenkomsten van de geestelijken het voorlezen en verklaren van het een of ander hoofdstuk oftewel "*capitulum*" uit de Heilige Schrift, uit de regels, of een ander godvruchtig boek gebruikelijk was geworden. De personen die deel uitmaakten van zo'n kapittel, kregen de namen van "*canonici*", *kanunniken*, terwijl het statuut, waarnaar zij moesten leven, door de "Canons" van de concilies werden vastgesteld of bekrachtigd.

Toen in latere tijden de bisschop door uitbreiding van zijn werkzaamheden zich niet meer langer kon belasten met het toezicht op die gemeenschappen, stelde hij anderen tot overste aan, die de ene keer *abte*, de andere keer *prooste* genoemd werd. Daarvandaan de benamingen van abt en abdijs, die oude handschriften vaak aan de overste van het kapittel van St. Servaas en aan dat kapittel zelf gaven. Daardoor zijn sommigen tot de conclusie gekomen dat het kapittel een kloosterorde was naar de regels van St. Benedictus, maar dat is niet juist: nooit heeft de geestelijkheid van de St. Servaaskerk zich seculair *2) opgesteld. De overste van het kapittel van St. Servaas droeg dus in de oude tijden de naam van *ab* ("abbas" wat vader betekent). Daarvandaan ook de naam "Abtstraat", al sinds heel lang verbasterd tot *Zapstroat* misschien wel als gevolg van de officiële uitdrukking "des Abts straat, de straat van den Abt".

Het gezag van deze waardigheidsbekleders was in hoofdzaak van wereldse aard. Voor het geestelijke en interne discipline waren er zoveel surveillanten als er tientallen van "clercken" bestonden. Daarom noemde men die surveillanten *Decani* ("tienmannen"). Later werd dat toezicht uitgeoefend door een enkele persoon, de *decanus* of *deken*, die naar de bisschop het geestelijk hoofd van de gemeenschap bleef. Een derde dignitaris *3) was de "*scholasticus*" of *scholaster*, in principe de voornaamste meester of leraar van de school van inrichting.

*1) Gezamenlijke eetzaal o.a. in kloosters, maar ook in een school of instituut.

*2) Wereldlijk, dus niet puur kerkelijk.

*3) Waardigheidsbekleder.

Later had hij alleen het toezicht op de school, soms over al de scholen van een heel district. Hij moest bovendien op de hoogte zijn van de burgerlijke wetten van het land en trad als zodanig dan ook op als raadsman van het kapittel bij voorkomende zaken.

Verder had men bij een kapittel nog een "*cantor*", die de leiding had over het koor en de koordiensten regelde.

De gewone leden van het kapittel noemden zich onder elkaar "*confraters*", zoals ze door het publiek werden genoemd. In een akte uit de 13e eeuw vinden wij de kanunniken dan ook nog aangeduid met "*die gebruederen aan den wal*".

Behalve de hiervoor besproken personen kende de kapittels in oude tijden ook nog leken dignitarissen onder de naam van *voogden* (*avoués*) *1). Dat waren meestal de machtigste heren uit de streek, door koning of keizer aangesteld om in tijd van oorlog de kapittels te beschermen tegen de vijand en in tijd van vrede om te voorkomen, dat andere grote heren zich van hun goederen meester zouden maken. Daarvoor genoten zij een bepaald gedeelte van de inkomsten van de kerk, maar vaak was dat niet genoeg voor de heren voogden en zo werden zij juist de kwelgeesten en afzetteren van degenen die zij in bescherming hadden moeten nemen.

Karel de Grote heeft, zo is bekend, veel bijgedragen om het onderwijs, ook aan de kapittelscholen te bevorderen, voorzover zijn tijd dat toeliet. Buiten Latijn en Grieks leerde men aan veel kapittelscholen ook de landstaal, rekenen en natuurlijk kerkelijke zang.

Van de andere kant zorgden de keizers en koningen ook voor het tijdelijk welzijn van de kapittels. Zo legateerde *Gerberga* aan het kapittel van St. Servaas de kerk van Echt, nadat zij in 967 al het St. Servaas gasthuis geschonken had. *Conrad II* gaf in 1139 de Maasbrug aan het kapittel en bepaalde daarbij, dat de helft van de opbrengsten van de tolgeden, na afrek van de kosten van onderhoud, aan de proost zouden worden ter hand gesteld en de andere helft zou moeten dienen om de kost van de "*confraters*" in hun gezamenlijke refter te verbeteren.

*1) In huidig Frans is een avoué een (speciaal) procureur (advocaat).

Uit deze schenkingsakte zien wij al meteen dat, terwijl al in de 10e eeuw meerdere kapittelen in andere landen zich van de originele regels van de bisschop van Metz hadden losgemaakt, het kapittel van de St. Servaas nog in de 12e eeuw aan het leven in gemeenschap vasthield. Nu mag men uit dergelijke schenkingen als die van Conrad II niet de gevolgtrekking maken, dat de inkomsten van het St. Servaaskapittel in die tijd nog maar heel bescheiden waren. Wij weten immers, dat na de ondergang van de stad Tongeren de bisschoppen, met toestemming van de Frankische koning, een groot gedeelte van de bezittingen van de kerk aldaar overgingen naar St. Servaas, waardoor het kapittel veel eigendommen in de omstreken van de stad kreeg. Daarbij kwam dat St. Monulphus en St. Gondulphus, die van rijke geslachten afstamden, al hun bezittingen aan het kapittel hadden nagelaten.

Verder had het kapittel al in oude tijden het genot van zeer belangrijke tienden en de heerlijkheden van elf gebieden, namelijk: Berg, Heer, Hees, Groot Loon, Koningsheim, Mechelen, Zepperen, Sluizen, Vlijtingen, Berneau en Tweebergen.

De hoogproost droeg de titel van "Heer van Tweebergen" en "Mechelen". In de andere dorpen werden deze aangesteld door de deken en het kapittel. Al die heerlijkheden hadden hun eigen gerechten, samengesteld uit een schout, zeven schepenen en een secretaris. Het hoger beroep van de uitspraken van ieder van de elf lagere gerechten werd ingesteld bij een raad, samengesteld uit de afgevaardigden van de 10 anderen, die zitting hadden in de grote zaal van de proosdij in Maastricht (Onder de Bogen). In hoogste instantie kon men dan aanvankelijk in beroep gaan bij de Koninklijke Raad in Aken, later, uit het oogpunt van bezuinigingen bij het College van "Commissarissen - Decideurs" van "beyde Heeren Princen van Maastricht".

De "abdij" van St. Servaas heeft in de loop der tijden heel wat meegeemaakt en veel wisselvalligheden ondergaan. In 889 schonk keizer *Arnoud*, tevens koning van Lotharingen, de abdij met al haar bezittingen aan de aartsbisschop *Radboud* van Trier. Korte tijd later echter gaf de koning aan zijn onechte zoon, *Zwentibold*, door zijn vader tot koning van Lotharingen verheven, op zijn beurt de abdij aan *Raginarius*. Hertog van Henegouwen en Neder-Lotharingen, maar onder voorwendsel,

door zijn raadgevers te zijn bedrogen, nam die onevenwichtige koning ze weer van de hertog af en gaf ze aan Radboud terug.

Na *Zwentibold*'s dood maakte *Raginarius* zich met geweld meester van die bezittingen behield ze tot het 919, toen hij door Karel de Eenvoudige uit Lotharingen verdreven werd, waardoor de abdij in het bezit kwam van *Rutgerus*, aartsbisschop van Trier. Maar de zoon van *Raginarius*, *Giselbertus*, veroverde de abdij weer gewapenderhand; hij werd in het bezit daarvan bevestigd voor zijn leven lang, door keizer *Hendrik I*, met goedvinden van de aartsbisschop. Na de dood van *Giselbert* hebben zijn erfgenamen een lange strijd gevoerd, totdat keizer *Otto III* de aartsbisschop in zijn oude rechten herstelde.

Dat telkens wisselen van heer was voor het kapittel een allesbehalve plezierige toestand en heeft natuurlijk nadelige uitwerkingen gehad. Gelukkig zou het onderworpen zijn van het kapittel aan allerlei vreemd gezag uiteindelijk ophouden. In 1087 kwam *Hendrik IV* in zijn paleis in Aken met het bekende stuk, waarbij het kapittel Vrije Rijksheerlijkheid werd verklaard, dus geen ander wereldlijk gezag te erkennen had als dat van de Duitse keizer. Tevens werd daarbij bepaald, dat de bezittingen van de kerk van St. Servaas voor altijd gescheiden zou blijven van die van andere kerken.

Daarmee begon de grote ontwikkeling van de machtspositie van het kapittel, dat zich nu vrij voelde. En die machtsnamen had tot gevolg dat de geestelijkheid grote voorrechten kreeg.

In 1103 verleende *Hendrik V* algehele vrijdom van alle wereldlijke jurisdictie voor alle pachters, functionarissen en bedienden van de kanunniken en verbood hij aan de gewone rechters kennis te nemen van alle misdrijven en kleinere strafbare feiten, gepleegd binnen het gebied van het kapittel.

In 1132 verklaarde keizer *Lotharius III*, dat alleen de kerk van St. Servaas het recht had om in de stad Maastricht tienden te heffen, een recht dat zij al meer dan drie eeuwen lang feitelijk hadden uitgeoefend.

Voorts dat alle inwoners van de stad, uitgezonderd degenen die behoorden tot de kerk van St. Lambertus in Luik of tot de Onze Lieve Vrouwe kerk in Maastricht (in het stuk staat: de familie van enz.) afhankelijk zouden zijn van het tijdelijke (wereldlijk?, redactie) van het Duitse rijk

en voor het geestelijke van de kerk van St. Servaas.

In het jaar 1204 gaf keizer *Philippus II* de kerk en de stad Maastricht in leen aan hertog *Hendrik I* van Brabant, een schenking die in 1214 bevestigd werd door keizer *Frederik II* en daarna ook nog door keizer *Hendrik VIII*. Frederik bepaalde bovendien dat al degenen die aan de kerk van St. Servaas verbonden waren, vrijgesteld zouden zijn van alle belasting. De in-leen-geving was het begin van de twee-herigheid *1) van Maastricht, die heeft blijven bestaan tot het jaar 1794.

Niettegenstaande de in-leen-geving heeft het kapittel zich altijd en tot het laatste ogenblik op het standpunt gesteld dat de kerk vrije rijksheerlijkheid was en met het gezag van de hertog van Brabant niets te maken had. Het is dan ook een feit, dat in de loop der tijden verschillende keizers ten voordele van de kerk veel concessies toegestaan hebben.

Zelfs de bisschop van Luik, die de wereldlijke jurisdictie *2) van de kerk tot zich wilde nemen, kon de kanunniken niet tot andere gedachten brengen; het gevolg daarvan was dat de bisschop de kanunniken in het jaar 1233 in de ban deed. Deze dienden daarna een klacht in bij keizer Frederik II, die besliste dat de bisschop geen enkel wereldlijk recht op de kerk had en hem dan ook gelaste de banvloek in te trekken. Toen de bisschop daaraan geen gevolg gaf, hield de keizer zijn inkomsten vast, totdat hij aan het bevel dat tegen hem was uitgevaardigd gevolg gegeven had. En zo kregen de kanunniken dan in alle opzichten gelijk.

In 1362 erkende keizer Karel IV het recht van jurisdictie, dat het kapittel over de eerdergenoemde heerlijkheden uitoefenden en hij voegde daaraan de verklaring toe dat het kapittel alleen maar de suprematie van de keizer te erkennen had. Dat privilege is vastgesteld en bevestigd in de "*Gouden Bul*" door die keizer in 1377 aan de St. Servaaskerk gegeven. In die bul wordt de Hertog van Brabant, de aartsbisschop van Keulen en de hertog van Jülich (Gulick) als "voogden" of beschermers van de kerk genoemd.

1*) Onder twee-herigheid (van twee Heren) moet worden verstaan de twee Heren (De Bisschop van Luik en de Hertog van Brabant) de stad gezamenlijk bestuurden.

*2) Rechtspraak te mogen uitoefenen in een bepaald gebied.

In 1430 verleende "*Philips de Goede*" als Hertog van Brabant aan het kapittel toestemming om de misdadigers van de al vaker genoemde elf heerlijkheden opgepakt werden, vrijelijk over het Brabants gebied te voeren en over te brengen naar de Burcht in Heer.

In 1530 maakte keizer *Karel V* de stad Maastricht en het kapittel van St. Servaas vrij van alle onderworpenheden aan het Duitse rijk en lijfde ze bij het hertogdom Brabant in als "allodiaal" goed, dat wil zeggen zelfstandig niet leenplichtig goed. Dat besluit was echter voor het kapittel van weinig betekenis want al in 1534 gaf diezelfde keizer, als hertog van Brabant, vanuit Spanje een verklaring uit, waarbij alle privileges, rechten, vrijheden, statuten, enz. door vorige keizers en andere vorstelijke personen aan het kapittel verleend, ten volle bevestigd werden. Daaronder moet men nu in de eerste plaats rekenen de hoog keizerlijke bescherming zoals die vroeger was toegezegd, zodat niettegenstaande het besluit van 1530 het kapittel feitelijk geheel in dezelfde toestand bleef verkeren als tevoren.

Sinds de hertogen van Brabant over Maastricht gezag hadden gekregen, werd door hen bij hun plechtige inhuldiging niet alleen de eed afgelegd dat ze de privileges zouden handhaven, maar beloofden ze ook speciaal de kerk onder hun bescherming te zullen nemen. Hoe hoog het kapittel in aanzien stond bleek wel uit het feit dat keizer Karel V in 1530 bij gelegenheid van zijn inhuldiging in het habijt van kannunik verscheen. Zijn zoon Philips was de laatste die als hertog van Brabant zijn eed in de St. Servaaskerk aflegde.

Naschrift: Tot zover de schrijver Dr. Edm. Jaspar in zijn boek "Kint geer eur eige stad?". In genoemd boek gaat de schrijver nog verder over het kapittel van St. Servaas, zoals het beheer van de St. Servaasbrug, over de strijd tussen kapittel en het Maastrichtse stadsbestuur enz. Zeer interessante lectuur, maar het ging mij hier slechts om een beeld proberen te krijgen over het ontstaan van het kapittel dat heel lang (meer dan tien eeuwen?) de heerlijkheid Heer bestuurd heeft en er de tienden heeft genoten.

Een van onze abonnees, Mevrouw Thiessens-Heuts, stelde ons de bovenstaande foto ter beschikking. Het zou hier gaan om een uitstapje van de mandolineclub Heer. Met van links naar rechts: Ene heer Merx, Pierre Beckers (patronaat), Willy Breuls, Leo Essers, Kapelaan Brouwers, Wim Heuts en Jef Heuts (uit de Hovenstraat).

“Impulsief, buig en oppervlakkig...”
Een korte karakteristiek van Heer anno 1943. *1)
(Piet Wetzels—deel 1)

Inleiding.

In het archief van het Gemeentebestuur van Heer, momenteel aanwezig in het Gemeentearchief van Maastricht, bevinden zich enige merkwaardige stukken over de gemeente Heer, die ik u niet wil onthouden. *2) Zij geven een inkijk in het Heer van 1943 en laten dorp zien aan de vooravond van de grote uitbreidingen en veranderingen die na de 2e Wereldoorlog zullen plaatsvinden: een plaats die nog gekenmerkt wordt door dorpse deugden en gebruiken, maar waar - nog tijdens de Wereldoorlog - de contouren van de toekomst reeds duidelijk aanwezig zijn.

De archiefstukken van de hand van de toenmalige gemeente-ontvanger C.A. Huijgen *3) worden weergegeven in de spelling zoals die anno 1943 in gebruik was. De tekst is niet gecorrigeerd. Dit betekent dat de lezer 60 jaar later een nu nogal gedateerd maar leesbaar Nederlandse te zien krijgt.

Document 1.

Op 25 januari 1943 komt op de secretarie van de gemeente Heer een brief binnen afkomstig uit 's-Gravenhage. De brief is geschreven namens de secretaris van de “Commissie van Advies inzake het verlenen van vergunningen krachtens het bedrijfsvergunningenbesluit 1941 en het besluit algemeen vestigingsverbod kleinbedrijf 1941 op het gebied van den Tuinbouw”. In deze brief vraagt de secretaris van de Commissie het volgende - ik geef hier de letterlijke tekst weer -:

*1) Met dank aan Wiel Eggen die mij op de stukken opmerkelijk maakte.

*2) Gemeentearchief Maastricht (GAM), Archief voormalige gemeente Heer 1905-1970, ongenummerd, plaatsingsnummer 1.852 (321): enkele documentaties over historische gebouwen en i.z. karakteristiek der gebouwen, opgemaakt in 1943 en 1944.

*3) Constant August Huijgen, gemeente-ontvanger van Heer van 15 november 1942 tot 5 november 1944, geboren te Rotterdam 29 juni 1911 en overleden in 1967.

Hierbij heb ik de eer U mede te delen, dat ik het zeer op prijs zou stellen, indien U mij de onderstaande gegevens zoudt willen verschaffen. Deze heeft de Commissie nodig om de hierboven aangeduide taak te kunnen vervullen:

- A. *De onderdelen uwer gemeente (dorpen, gehuchten) zoo mogelijk met het (geschatte) aantal inwoners.*
- B. *De voornaamste bestaansmiddelen der bevolking.*
- C. *Een korte beschouwing over de welgesteldheid der bevolking (o. a. gemiddeld loonpeil der arbeiders).*
- D. *De huisvesting. Hiermede wordt bedoeld: in welke gedeelten Uwer gemeente zijn de arbeiders, waar de meer koopkrachtigen gehuisvest.*
- E. *Een plattegrond of overzichtskaart Uwer gemeente.*
- F. *Een korte beschouwing over eventuele uitbeidingsplannen.*
- G. *Een korte beschouwing over verkeersmogelijkheden met andere gemeenten.*

Reeds binnen 10 dagen volgt het antwoord, per brief van 3 februari 1943, ondertekend door J. Kamm, burgemeester van Heer en M. Waber, secretaris.*1)

*Naar aanleiding van Uw schrijven als in de dezes aangehaald *2) heb ik de eer U de volgende gegevens te verstrekken.*

- A. *De gemeente bestaat uit het eigenlijke dorp Heer en de buurtschap Scharn. Het aantal inwoners bedraagt naar schatting resp. 5300 en ruim 1000.*
- B. *De voornaamste bestaansmiddelen der bevolking zijn: Nijverheid (waarbij de bouwvakken een voornamste plaats in nemen) 54 %
Land en tuinbouw 16 %*

*1) J.P.V. Kamm, burgemeester van Heer van 1 december 1942 tot 15 september 1944. Michael Joannes Waber, secretaris van Heer van 1926 tot 1961, geboren te Gronsveld op 25 oktober 1896 en overleden te Heer op 2 december 1973.

*2) 22 januari 1943

Handel 10 %

Overige beroepen (w.o. dienstboden, mijnwerkers en employé's van bedrijven en overheidsinstellingen te Maastricht) 30 %

- C. *De bevolking bestaat voor de overgrote, eerderheid uit werknemers en wel arbeiders. De meer welgestelden wonen in Scharm. Te oordelen naar de daar geldende huren bedraagt het inkomen er gemiddeld f. 3000,— per jaar. In het dorp Heer varieert het gemiddelde arbeidsloon tusschen f. 22,- en f. 25,- per week.*
- D. *Zoals reeds uit het vermelde onder c valt op te maken, wonen de arbeiders in het eigenlijke dorp Heer en de meer koopkrachtigen in Scharm. Land- en tuinbouwers zijn in beide dorpskernen te vinden. Hun koopkracht loopt erg uiteen en is niet te onderscheiden, naar het gedeelte, dat zijn bewonen.*
- E. *Een plattegrond er gemeente wordt hierbij gevoegd. *1)*
- F. *In het jaar 1937 werd een uitbreidingsplan vastgesteld en goedgekeurd, regelende de bestemming in hoofdzaak. Van enkele deelen is thans de samenstelling van een plan in voorbereiding. *2) De verkeersmogelijkheden met andere gemeenten zijn te Heer zeer groot. De gemeente wordt nl. doorkruisd door de belangrijke verkeersaders Maastricht-Vaals-Aken; Maastricht-Eijsden-Luik, Maastricht-Valkenburg en de ook belangrijke wegen Maastricht-Bemelen en Meerssen-Ambij-Heer, met aansluiting op den weg naar Eijsden-Luik. Een spoorwegstation bevindt zich niet te Heer, doch het station te Maastricht is zeer nabij. De Autobus diensten Maastricht-Valkenburg-Hoensbroek, Maastricht-Ambij-Meerssen enz.; Maastricht-Gulpen-Vaals en Maastricht-Eijsden passeeren allen Heer terwijl de stadbus van Maastricht Scharm aandoet.*

(Wordt vervolgd)

*1) Helaas is deze plattegrond niet meer in het archief te vinden.

*2) Dit bestemmingsplan zou pas in 1945 worden uitgevoerd en omvatte de Langwa-terstraat en omgeving.

Een merkwaardige bult in Scharm.

(Ger Eggen)

Als kind woonde ik van 1951 tot 1957 in "t Pannehuiske" (kruising Oude Molenweg/Keerderstraat) op enkele honderden meters afstand van het kruispunt Oude Molenweg/Bemelerweg.

In een van die weilanden aan dat kruispunt, ongeveer op de plaats waar nu Bandenbedrijf Kicken is gevestigd, lag een merkwaardige bult van enkele meters hoog, begroeid met gras.

Als kind vraag je veel dingen af. Die rare bult daar midden in die wei was er een van. Wie had dat zo "gemaakt"?

Jaren later heb ik het antwoord op die vraag gekregen. Zonder het te weten had ik gestaan bij de overblijfselen uit de Romeinse tijd !!!

De heer van de Venne schrijft hierover in zijn boek "Geschiedenis van Heer" in 1957 het volgende:

In 1950 kon men nog een kleine verhevenheid waarnemen in de weide gelegen in de hoek gevormd door de Oude Molenweg en de weg naar Bemelen. Hier lag vroeger een zogenaamde tumulus, een Romeinse grafheuvel, die door Habets (r.k. priester, in leven Rijksarchivaris in Limburg, red.) in 1865 is bezocht en waarvan hij een beschrijving geeft in de Publications van dat jaar *). Een 25 jaar eerder was deze heuvel nog met hakhout gebroeid, doch in genoemd jaar was hij met bieten beplant, maar reeds sterk afgeplat vooral naar de zuidkant. Zijn hoogte bedroeg toen echter nog circa 20 voet en de basis had een doorsnee van circa 120 voet; hij was dus nog heel wat meer in zijn oorspronkelijke staat dan thans.

Men deelde Habets mede, dat vroeger aan de voet een soort mijningang was gemaakt waarlangs de grafheuvel onderzocht was. Deze opening werd inderdaad aangetroffen en Habets veronderstelt, dat dat onderzoek circa 1748 moet hebben plaats gehad, omdat in die tijd Franse deskundigen, meegekomen met de Franse legers, meerdere dergelijke tumuli in de Haspengouw (Belgisch Limburg) hebben onderzocht.

*) J. Habets, Notice sur quelques découvertes d'antiquités dans le duché de Limbourg in Publications II (1865) 186-224 vv. (N.B. voetnoot van J.M. van de Venne)

Habets, die in 1865 nog niet wist of hij hier werkelijk met een oude grafheuvel te doen had, veronderstelde dat hij zeer oud moest zijn omdat deze "tombe" voorkomt als een markant punt in de oude grensbeschrijving van Bemelen. Het was namelijk oudtijds gewoonte, dat grenzen werden beschreven met behulp van opvallende punten in het terrein, een weg, een rivier, een heuvel of een bergrug, enz.

In de nabijheid wonenden verzekerden Habets, dat de heuvel vroeger wel tweemaal zo hoog was geweest als toen hij hem zag in 1865. Tot dan toe geloofde men, dat dit soort heuvels zijn ontstaan dankte aan een voorbijtrekkend leger of een gevecht in de buurt. Zelfs meenden omwonenden, dat er een generaal begraven lag op wiens lijk elke soldaat een kepi vol aarde gestort zou hebben.

Volgens onderzoekingen van de Belgische archeoloog Dr. Schuermans was zo'n grafheuvel echter de begraafplaats van een Romeins landheer, bewoner van een villa in de buurt. Hij leidde dit o.m. af uit het feit dat dezelfde voorwerpen, welke bij de villa's gevonden werden, ook uit de grafheuvels te voorschijn kwamen. Ook latere onderzoekers zijn die mening toegedaan. Dr. R. de Mayer zegt in zijn voortreffelijk boek over de Romeinse villa's in België, dat elke villa twee begraafplaatsen had, een voor de bewoner zelf, een voor de horige bevolking. *)

Onze tumulus nu ligt op circa 700 meter van de **villa Bakkerbos**, zodat hier wellicht een voornaam bewoner daarvan begraven lag, hetgeen Habets veronderstelt.

In 1880 heeft Habets een onderzoek ingesteld naar de inhoud van de grafheuvel. De mijngang, die wees op een vroeger onderzoek, was toen ingestort. Deze gang werd echter teruggevonden bij verdere ontgraving; hij was boogvormig, een meter hoog en breed. (zie afbeelding op pagina 27) fig. DD lit. C. Deze gang leidde naar een vierkante kamer (fig E.E. lit. a.) die tot bewaring gediend had voor de grafurn en het meegegeven huisraad enz. De vorige onderzoekers lieten niets achter dan een bodem uit een Raerens bierpotje uit ca. 1750, wat de veronderstelling van Habets, n.l. dat dit onderzoek circa 1748 zou geschied zijn door de Fransen, zeer verstrekt.

*) Dr. R. de Maeyer, a.w., 243 (N.B. voetnoot van J.M. van de Venne)

Aan de oostzijde stiet men op een warte plek lang vijf, breed acht en dik circa een meter (fig. E.E. lit.b.). De bodem bestond uit aarde gemengd met as en houtskool. Op deze plaats had de houtstapel gestaan waarop het lijk verbrand was. In dit puin vond Habets enige spijkers en een zware bout, welke afkomstig schenen te zijn van de draagbaar waarop het lijk gerust had. Verder fragmenten van Romeins aardewerk zonder merk en in het midden der plek een, gedeeltelijk vernietigd, soort schoorsteentje met haard uit mergel met leem gemetseld, dat waarschijnlijk onder het hout van de brandstapel gestaan had en gediend moet hebben tot het aanwakkeren van het vuur. Hierna volgt nog de volgende voetnoot bij het artikel van de heer van de Venne:

Voor de villa Bakkerbos met omgeving en de tumulus zie o.a. de artikelen Habets in Publications II (1865) 224 vv, XVIII (1880) 286 vv en XXXII (1895) 32 vv. Zie voor bronnen over Romeins Heer: Dr. A.W. Byvanck, Excerpta Romana, de bronnen der Romeinse geschiedenis van de Nederlanden 3e deel, zijnde no. 89 der Rijksgeschiedkundige Publicatiën, 's Gravenhage 1947. In dit laatste werk wordt een Romeinse begraafplaats, die tussen Heer en Cadier zou zijn gevonden, opgegeven, waarvan evenwel in het museum te Maastricht, noch in dat van Leiden, noch bij het Rijks oudheidkundig bodemonderzoek iets bekend is. Volgens mondelinge mededeling van de heer J. Aarts zijn ca 1930 2 urnen opgegraven naast de weg van Heer naar Bemelen.

Tot zover het artikel van de heer van de Venne.

Van de Venne plaatst dit verhaal over de tumulus of tombe te Scharn onder het hoofdstuk "De Romeinse tijd". Over deze Romeinse tijd in onze omstreken schrijft de heer van de Venne o.a.:

Met de Romeinen kwam ook de vooruitgang en werd de inheemse bevolking langzamerhand geromaniseerd. Grote heerstraten werden aangelegd tussen de vele versterkte plaatsen, nieuwe gewassen werden ingevoerd, de handel herleefde, villa's verschenen in ons schilderachtig heuvelland. Zo werden de resten van dergelijke buitenverblijven opgegraven o.a. op de Heksenberg te Meerssen, het Ronde- en het Ravensbos te Houthem, Vlengendaal te Bocholtz en op zeer veel andere plaatsen. Dit waren meestal hofsteden ("villae rusticae") doch enkele dienden tot buitenverblijf van aanzienlijke stedelingen en droegen daarom de naam van "villa urbanae" (van urbs=stad).

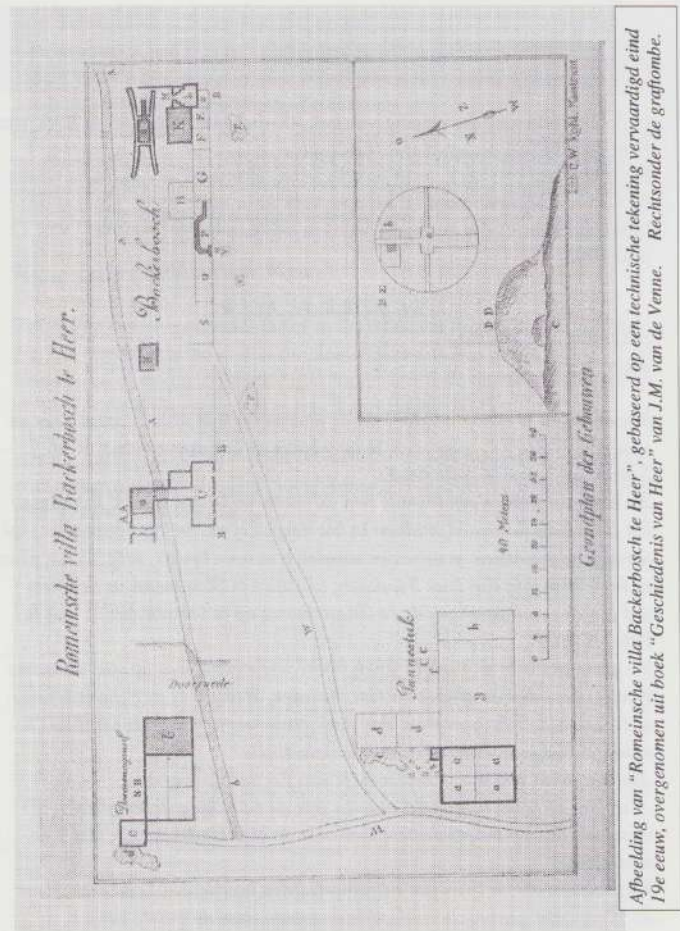
Ook te Heer heeft een villa gelegen in 't veld ten noord-oosten van de Keerderberg, thans op de kadastrale kaart aangeduid met "onder Bakkerbos".

Ook gaat van de Venne bij het onderdeel Romeinse tijd uitvoerig in op de Romeinse heerbaan van Keulen naar Boulogne (Frankrijk) via Gulick-Aken-Heerlen-Maastricht, Tongeren en Bavai. Op de onderwerpen Villa Bakkerbos en Romeinse Heerbaan (of wellicht heerbanen) door Scharn/Heer komen wij in volgende Äörkes nog op terug.

Het artikel van van de Venne samenvattend heb ik destijds gestaan bij, zoals al in de inleiding gezegd, de laatste resten die verwijzen naar de Romeinse aanwezigheid in onze omgeving. Op die plek hebben hoogstwaarschijnlijk pakweg vijftien eeuwen lang de stoffelijke resten gelegen van een - tijdens zijn leven - heel voorname Romein, die de villa in het Bakkerbos bewoonde.

Niet ik alleen heb mij als kind afgevraagd "wie zoiets had gemaakt?" "Grote" mensen hadden zich tweehonderd jaar voor mij, ongeveer dezelfde vraag gesteld, alhoewel deze waren beter geïnformeerd. De Fransen hebben rond 1748 deze omgeving veroverd, geplunderd en talrijke historische vondsten afgevoerd naar Frankrijk. In Scharn de graftombe, in Maastricht (St. Pietersberg) de fossielen van een Mosasaurus. Waar in Frankrijk zouden de resten van de Scharnse graftombe te vinden zijn?

Van de "merkwaardige bult" is nu niets meer te zien. Midden jaren '60 van de vorige eeuw moest de boerderij van de heer Pierre Muijtjens uit de Dorpstraat worden afgebroken, om plaats te maken voor de Einsteinstreet. De heer Muijtjens liet bij de laatste resten van d'n tumb, zoals het eeuwenlang in Heer genoemd werd, een boerderij bouwen. Tot een boerderij is het echter nooit gekomen. In het pand is kort na de voltooiing een bandenbedrijf gevestigd. En dat is misschien maar goed ook. Een autobandenbedrijf heeft per slot van rekening geen last van gekke koeienziekte, mond- en klauwzeer, varkens- en vogelpest...

Afbeelding van "Romeinse villa Bakkerbos te Heer", gebaseerd op een technische tekening vervaardigd eind 19e eeuw, overgenomen uit boek "Geschiedenis van Heer" van J.M. van de Venne. Rechtsomder de graftombe.

Mijnheer de Redacteur, -1-
(Wiel Eggen)

In de aanloop naar de viering van het 100-jarig bestaan van de kerk van Heer in 2005 de onderstaande bijdrage.

De bouw van een kerk vergt enkele jaren. Honderd jaar geleden waren de voorbereidingen voor de nieuwe kerk al in volle gang, getuige deze ingezonden brief die geplaatst werd in de "Limburger Koerier" van 11 juni 1903:

DE KERK TE HEER

Mijnheer de Redacteur,
Heer, 7 juni

Dezer dagen is alhier aanbesteed de nieuwe kerk en aangenomen voor de som van f. 59.770,- door den bouwmeester en aannemer firma Wed. J. Schenk en Zonen te Maastricht.

De kerk zal hebben een breedte van 20 meter en lengte van 50 meter met het front aan de straat, midden in het dorp. Zij zal in Romaanschen styl worden opgetrokken en voorzien worden van twee torens, volgens het plan en bestekken van den heer Franssen, architect te Roermond en de bouw zal worden aangevangen de 1e Augustus en op te leveren zijnde den 1e October 1904.

De gemeente is in de laatste jaren bijna verdubbeld wat aantal inwoners betreft, door den aanbouw op den Heerder, Heugemer en Scharnderweg in de onmiddellijke nabijheid der stad Maastricht; zoodaet het thans bestaande kerkje te klein en tevens bouwvallig is.

Menige jaren geleden is het torentje van het kerkje ingestort.

Men kan zich een denkbeeld vormen van de bevolking dezer plaats, als men weet dat op de gemeenteschool over de 400 kinderen zijn met 9 onderwijzers.

Wij kunnen onzen ijverigen en zeergeliefden herder den ZeerEerw. Heer de Wever niet genoegzaam dankbaar wezen voor de groote zorgen, de

ZEw. betoond om dit godshuis tot stand te brengen en wij hopen dat god hem nog vele jaren aan ons zal schenken dat ZEw. de vrucht van zijn arbeid zal kunnen genieten, niet alleen van de voltooiing maar ook van de versiering van de behoorlijke kerkmeubelen.

Op ons, inwoners van Heer en Scharn berust niet alleen de dank aan onze Herder maar tevens de plicht, om ZEw., niet alleen met het woord, maar ook met de daad te steunen, door ieder naar zijn vermogen bij te dragen tot betrekking van het gewenschte doel.

W.g. Een parochiaan van Heer.

Tot zover deze ingezonden brief in de krant van honderd jaar geleden, die een goed beeld geeft van de plaatselijke situatie in die tijd.

Een kleine correctie op deze ingezonden brief: de eerste steenlegging vond niet op 1 augustus, maar op 13 september 2003 plaats.

Bij die gelegenheid werd een feestlied gecomponeerd en gezongen, waarvaar onlangs de tekst werd teruggevonden, de melodie is jammer genoeg niet vermeld.

Mijnheer de Redacteur, -2-
(Wiel Eggen)

Op 16 augustus 1890 stortte, tijdens restauratiewerkzaamheden, de toren van de oude kerk in. (Zie ook 't Äörke no. 11)

Bij de instorting van de toren bleven de klokken behouden, maar het werd kennelijk, wat klokgelui betreft, akelig stil in Heer gedurende een groot aantal jaren. De bouw van een nieuwe kerk was voor een inwoner van Heer aanleiding onderstaande brief in te zenden welke geplaatst werd in de "Limburger Koerier" van 2 november 1904.

De torenklokken van Heer.

Mijnheer de Redacteur,

Twaalf jaar is het reeds geleden dat wij op een ongewoon uur van den dag de kerkklokken hoorden luiden.

Er dreunden slechts een paar dofse slagen, als een noodkreet, als een sein voor het naderend onheil... als een afscheidsgroet.

Een donderend geraas- en daar lag hij, de kerktoren van Heer, gehuld in ene onoverzienbare stofwolk gevallen als een reus wiens ledematen moesten zwichten voor de tanden des tijds.

De kerktoren is omver gevallen, klonk het in angstige verbazing naar ieders lippen en onthutst ijzde men naar de plaats van de ramp. Bood het kerkgewouw, waarvan de toren als bij toverslag was verdwenen, een vreemden, ledigen aanblik in het luchtruim, met nog meer ontsteltenis ontwaarden wij daarachter op de ruïne van het gevaarte, eene vormeloze massa. Nu werd het verklaarbaar, waarom we op een onverwacht ogenblik de klokken hoorden: ze waren in beweging geraakt toen de toren op zijn vesten wankelde en al luidende stortte ze met hem neder en lagen begraven onder het puin. Een wonder mocht het wet heeten, dat de drie klokken bij den ramp geheel gespaard bleven. Maar wat hebben we nu aan kerkklokken wijl er geen hoop bestaat om ooit weer een toren rijk te worden.. Voortaan zullen we het aangename klokken-accoord moeten derwen;

wie weet hoe lang. Twaalf jaren vloten daarheen en toch zijn de tonen onzer oude, vriendelijke klokken nog niet uit ons gemoed weggestorven. Hoe zouden wij die liefelijke klanken kunnen vergeten, die onze ooren reeds streelden op moeders schoot. Het plechtige klokkengeluid dat wij als kind met zoveel innerlijke, onschuldige vreugde verbeidden in de Goede week dat ons de terugkomst uit Rome aankondigde en ons paascheieren meebracht. De groote klok die zoo aanmoedigend tampte die ons in den vroegen morgen den Engelengroet bracht en ons tot wedergroeten, tot gebed aanspoorde, die ons steeds zoo trouw en vermanend ter kerfke noadde.

Hoe indrukwekkend trildden de klokketonen wanneer wij in het Godshuis Hoogtij vierden hoe diep drongen ze ons in het hart op Paaschdag, als ze meestenden in het victorie-lied "Halleluja".

Hebben wij niet met een gemengd gevoel van vrees en hoop de drie slagen geteld welke ons voor de eerste maal ter voorbereiding aan het gastemaal des Heeren uitnodigden. Brachten ze ons geen troost in de droefheid des harten, wanneer ze onze ooren troffen aan de doosponde onder dierbaren overleden. Herinnerden ze ons niet aan een wederzien-hiernamaals als meedoogend hare tonen wegsprinkelden over de dodenakker op Allerziedendag, terwijl we in verzuchting neerknielden bij de tombe van vader, moeder of van onze dierbaarste panden?

Nee, nooit zouden wij die klokketonen vergeten.

Nadat wij tal van jaren van lieflijk klokkengedommel verstoken bleven, komt als van den Hemel gezonden, een Herder in ons midden en sticht ons een nieuwe, doelmatige kerk met verheven torens, waarin onze oude klokken eene waardige plaats zullen vinden. En ceertlang zullen hare bekende tonen weer door de parochie weergalmen en in triomf verkondigen, dat de nieuwe tempel voltooid is; dan zullen ze ons roepen om het allereerst onze dankheden ten Hemel te zenden ter eere van Hem, onzen beminden Herder, aan wiens rusteloos streven wij het nieuwe kerkgewouw hebben te danken.

J.L.

De financiering van de nieuwe kerk.

(Wiel Eggen)

In het vorige Äörke zagen wij reeds dat het Gemeentebestuur van Heer in 1902 f. 15.000,- subsidie verleende voor de bouw van de nieuwe kerk. Deze, op zich en voor die tijd, riant subsidie van de gemeente was echter slechts ongeveer een kwart van de totale bouwkosten, die aanvankelijk begroot waren op f. 55.973,-

Naast de subsidie stelde de gemeente Heer metselzand beschikbaar uit de Keerderberg en mochten mergelblokken gebroken worden uit de Scharnerberg.

De Provincie Limburg subsidieerde de bouw met f. 1.000,-.

Het Rijk kwam niet tegemoet aan een subsidieverzoek.

Het Kerkbestuur stelde zich actief op om de resterende driekwart bij elkaar te brengen. Om te beginnen deed men een beroep op de vrijgevigheid van de parochianen. In een circulaire van het kerkbestuur van 2 februari 1902 "dienende om totstandkoming der Kerk de liefdadigheidsgeest van eenieder op te wekken" kan men lezen, dat ten gunste van de schenkers twee hoogmissen zouden worden gecelebreerd. Verder zou iedere zondag na het lof een openbaar gebed voor hen plaatsvinden. Men deed voornamelijk op de welgestelden een beroep:

"Al is het penningke der arme weduwe God even welgevallig als de milde gift van den rijke, in de omstandigheden, waarin wij ons bevinden, richten wij voorzal onze beden tot den laatste en den goed bemiddelde, in het volle vertrouwen, dat zij gaarne een goed werk willen steunen, en met milde hand zullen bijdragen te bereiking van het doel, dat wij beoogen."

Iedere zondag vond een collecte plaats.

Bestek en tekening konden, volgens een advertentie in de "Limburger Koerier" van 24 maart 1903 tegen betaling van f. 5,- worden afgehaald bij het Kerkbestuur.

Ook organiseerde het Kerkbestuur een goedlopende loterij, waarbij evenals bij de bouw van de Sint Martinuskerk in Wijck geschenken voorwerpen werden verloot. 125.000 loten gaf men uit à f. 0,10 per stuk. De hoofdprijs in de verloting (waarde 1000 frank) werd tentoongesteld bij de heer Ernest Alard, Hofleverancier in goud en zilverwerken, Groote Staat te Maastricht.

Vanaf zondag 31 mei tot en met donderdag 4 juni 1903, kon men de prijzen gaan bekijken op een tentoonstelling in een der bovenlokalen van de openbare school, toegangsprijs tot de tentoonstelling bedroeg 5 cent.

De hoofdprijs in deze loterij viel op het lot nr. 100177. De trekking vond plaats op 4 juni 1903 in het gemeentehuis. In de editie van de "Limburger Koerier" van 9 juni 1903 werd een uitgebreide trekkingslijst gepubliceerd. Prijzen, één maand na de trekking niet opgevorderd zijnde, blijven ten bate van het kerkgebouw, aldus vermeldt de lijst. Tevens ontving de kerk een groot aantal giften.

Toch was het totaalbedrag van al die inkomsten niet voldoende om de volledige bouw te bekostigen. In maart 1904 zag het Kerkbestuur zich genoodzaakt over te gaan tot een geldlening van f. 23.000,-. Men kon intekenen op obligaties ter waarde van f. 1.000,-, f. 100,- en f. 50,- à 3,5 rente, terwijl jaarlijks een aflossing plaatsvond van f. 1.000,-

Ter betaling van de rente verkocht het Kerkbestuur een aantal onroerende goederen, waarvan de opbrengst in pandbrieven werd belegd. Onder de intekenaars bevond zich ook een aantal familieleden van de pastoor. Zo stelde de moeder van de pastoor, mevrouw Elisabeth de Wever-Hermans uit Nuth maar liefst f. 8.000,- ter beschikking. In november 1904 zag het Kerkbestuur zich genoodzaakt het te leen gevraagde bedrag te verhogen tot f. 25.000,-

Intussen had men de opbrengst van subsidies, giften en collecten belegd in pandbrieven bij de Maastrichtse Credietbank. Hiervan betaalde men de verschillende termijnen van de aannemingsom.

De resterende bouwschuld werd bestreden door middel van verkoop van de resterende pandbrieven, een lening bij de Boerenleenbank van f. 5.000,-- en van f. 4.500,-- bij de St. Augustinusvereniging te Amsterdam, aflossing van schulden aan de kerk door diverse schuldenaren, verkoop van onroerend goed, reconstructie van kapitalen uit stichtingen van jaargetijden en missen voor overledenen en tenslotte speelde ook een legaat een rol waarover hierna meer.

Het door de parochie geleende bedrag was relatief hoog. Uit het bronnenmateriaal valt echter op te maken, dat de parochie door met veel overleg haar eigendommen te beheren zeer goed in staat was, in relatief korte tijd zelfs, voor aflossing van de schuld zorg te dragen.

(Bouw-) Pastoor de Wever, waarover een in een volgende nummer van 't Äörke meer, nam op 1 oktober 1917 afscheid van Heer. Zijn opvolger pastoor Heijnen heeft een boekwerkje achtergelaten "aantekeningen over de geschiedenis van de Parochie Heer". Op pagina 35 van dit boekwerkje merkt hij, aangaande de financiering van de kerk op:

"Sluiten wij deze opsomming met te zeggen dat Pastoor de Wever niet alleen gebouwd, maar tevens zorgde dat de schulden voor zijn vertrek geheel voldaan waren, "quod est maxime laudandum".

Legaat: Op 29 juni 1905 overleed op 91-jarige leeftijd te Niethuizen (gemeente Wijnandsrade) M.F.A. Kerens de Wijlre, douarière van wijlen X.H. Maurissen. Haar grafsteen bevindt zich nog steeds in de absis van het oude kerkgebouw. Bij testament van 26 mei 1890 had zij aan de gemeente Heer een bedrag van 6.000 francs nagelaten 'pour les soins de culte'. In mei 1906 droeg de gemeente Heer dit bedrag aan het Kerkbestuur over om er een torenuurwerk mee te bekostigen. Het daarna nog resterende gedeelte van dit bedrag kon worden aangewend ter dekking van de bouwschuld.

Vaste... (Sjir Wijts)

Ierlijk, 't sjtuut mich get tege de boorsj òm uuch alle veursjrifte euver de vaste te vertèlle die in oos joonkheid golle. De reije is mesjiens waal tot v'r òs dao aoch nog aan gehawwe hóbbe zoe goot en zoe koed es it ging en veer òs noo dèks veur de kop zowwe howwe ómtot veer zoe oonnuzel zien gewaes die veursjrifte op te vollege. Mé, veer stjinge neet alleijn. Vandaag de daag zien nog miljoene lui die 't zelfde doen óm dezelfde reije, óm in d'n hiemel te kome. Vööl kattelieke vaste nog, óm nog mer neet te sjpreeke vaan de joede ed islamiete. Ederein moot doen wat er deenk tot häöm zalig is. Laot veer't dao mer op hawe.

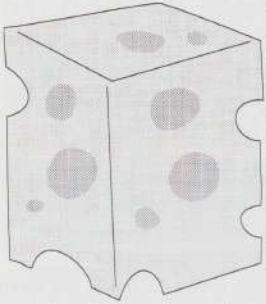
Soondes hófde geine te vaste, sjwaardes ederein boven de 15 jaor en oonder de 65. En luij mèt zjwoer werrek or kraanke hófden aoch neet. Vaste beteikende totsde dich mer eine kier de bekoms mogs ete per daag en de aander kiere zjus neet genóg. En op vriedeg waor 't zoewiezoe oonthaajdingsdaag, dat wèlt zègke totste ouch nog gei vleisj mogs ete. Dus zag Pa: "dan ete de erme hiering en de rieke kaviaar". En Pa waor òm ter duivel geine roeje! Euverigens vösj ete is gei vergif.

Hiering (of bökkem) ?

En rommedoe op e veersje kedètsje in 'n traktasie es te de vaan hèls. Dus aal friedes waor 't vaste en oonthawinsdaag en dat waore aoch de Kwattertempergoonsdege, goonsdege veur groete feestdage. Mé noo weurt 't te lestig en zeuk g'r t uuch zellef mer oet.

Este geijn appele maogs ete, wat zoene raamp neet is, verhèngste dig waal denoa en zoe is 't oach mèt ete. Veur maotige luij is genóg genóg, en veur gooj etersj is genóg nog altied neet sjtief. Luij die moote vermagere ómtot ze te vèt zien weite wat ich bedoel en aoch die, die d'n oorlog mètgemaak hóbbe weite wat 't is es te de deur oet mós goon nao de werrek en de haws d'ne boek neet vol en mer mōndsjesmaat in d'ne knapzak veur 'sjmiddles.

"Hollandse" kies of rommedoe ...

Friedes, ouch es 't neet vaste waor, es te mèt d'n kolleegaas aan de taofel zaots in de sjaftied, zaogste tot ederein kies of vōsj op ze broed haw en dat is eigelijk lang zoe gebleve aoch wie it neet mie hoofde.

Allein dweersdrierversj en roeje waore in sjtaot ederen daag vōsj of kies te ete behalve friedes daan aote die vleisj om de aandere te faredzjieje. Gooie vriedeg woar natuurlijk aoch sjus es wie asgoonsdeg, vesteldaag en netuurlijk gae vleisj.

'Saoterdes veur Paosje, òm 12 oor smiddles waor de vaste òm. Daan mochte alle mansluij die zich veurgenome hawwe neet te rouke in de vaste, weer e sigrètsje of sigaerke opsjteke en de kinder de bunekes opete, die ze opgesjpaard hawwe in de aafgelaope weke. Zoe heit eeder gelowf z'n veursjrifte.

Even terzeije, este naogeis tot de vrowluij in daen tied altied get op hōnne kop móste hóbbe, zeker es ze nao de kèrrek ginge, 'ne plak of hood en hōn de kleijer tot op de eenkele móste haange, boe blieve veer daan mèt oos kommentaar op die Täärkse vrowluij die tegenswoordig mèt zoevāöle is oos laand woene. Laope die fiefdig jaor achter ?

Of zien veer fiefdig jaor vāör ? Veer hóbbe boter op oze kop. Mé dat haet niks mèt vaste te make...